

तमाशा समाट काळू बाळू

- मराठी वगनाटयात गाजलेल्या काळू-बाजूची जोडी महाराष्ट्रात प्रसिध्द झाली होती. त्यातील काळू उर्फ लहू संभाजी खाडे, बाळू उर्फ अंकुश संभाजी खाडे ! या जुळ्या भावंडाचा जन्म 16 मे इ. स. 1933 रोजी कवलापूर येथे झाला.
- हे मराठी तमाशा कलावंत, अभिनेते व तमाशा फडाचे मालक होते.
- सांगली जवळच्या कवलापूर, या तमाशा पंढरीतल्या घराण्यात जन्मलेल्या या दोघांनाही घरच्या गरीब-प्रतिकूल परिस्थितीमुळे कसेबसे चौथीपर्यंतचे शिक्षण घेता आले. सामाजिक विषमतेचे चटकेही त्यांनी सोसले. गावकुसाबाहेरच्या समाजाच्या होणाऱ्या उपेक्षा आणि विटंबनेचा क्रूर अनुभवही घेतला. पण, कुणाबद्दलही कसलाही राग, द्वेष मनात न ठेवता, पुढे पन्नास वर्ष त्यांनी महाराष्ट्राच्या वैभवी लोकनाट्याची-तमाशाची परंपरा पुढे चालवताना, सामाजिक प्रबोधन घडवले. समाजाला नीतिमूल्यांची शिकवणही दिली.
- काळू-बाळू यांच्या घराण्यात 200 वर्षांची तमाशाची परंपरा होती. हे दोघे त्या घराण्यातल्या चौथ्या पिढीचे वारसदार. वयाच्या अवघ्या पाचव्या वर्षी त्यांचे पितृछत्र हरपले. चुलती दुर्गाबाई यांनी त्यांचा सांभाळ केला. त्यांना लहानाचे मोठे करताना आणि दारिद्र्याचे चटके सोसतही मायेची पाखर घातली.
- 1960 च्या दशकात आपल्याच बंधूंच्या रामचंद्र खाडे यांच्या तमाशाच्या फडात लहू आणि अंकुश भूमिका करायला लागले. हरिभाऊ वडगावकर यांनी लिहिलेल्या जहरी प्याला या वगनाटयात या जुळ्या बंधुनी काळू-बाळू नावाच्या पोलीस हवालदारांच्या जोडगोळी रंगविली होती. त्यांच्या या भूमिका महाराष्ट्रभर इतक्या गाजल्या, की ते जोडनाव या दोघा भावंडाचे टोपण नांव बनले.
- काळू बाळू जोडीला तमाशा कलेतील योगदानासाठी इ. स. 1999-2000 सालातील संगीत नाटक अकादमी पुरस्कार संयुक्तपणे देऊन गौरविण्यात आले.
- जिवंत हाडाचा सैतान, रक्तात रंगली दिवाळी, कोर्टात मला नेऊ नका, काळसर्पाचा विषारी विळखा, कथा ही दोन प्रेमिकांची, इंदिरा काय भानगड ? रक्तात न्हाली अब्रू, इश्क पाखरु, लग्नात विघ्न, सत्ता दयावी सुनेच्या हाती इत्यादी वगनाटये या जोडीने रंगविली होती.
- एक काळ साऱ्या महाराष्ट्राला आपल्या विनोदी शैलीच्या संवादाने हसवणाऱ्या तमाशा समाट काळू-बाळू, या जोडीतले बाळू उर्फ अंकुश यांच्या निधनाने तमाशासम्राट काळाच्या पडद्याआड गेला. राजा-राणी आणि सेनापतीच्या संघर्षाच्या कथेवर आधारित असलेल्या या वगाला काळू-बाळूंनी आपल्या भूमिकांनी खरा रंग भरला. त्यांच्या मूळ नावांचा लोकांना विसर पडला. या वगाचे 12 हजाराच्या वर झालेले प्रयोग हा जागतिक विक्रम असावा. या वगातल्या हवालदाराच्या भूमिका काळू-बाळू समरसून करीत. प्रसंगानुरूप योग्य संवादाची कलाही त्यांनी आत्मसात केली असल्याने, परिस्थितीनुसार हे दोघेही अचूक भाष्य करीत आणि प्रेक्षकांच्या हसून मुरकुंड्या वळत.
- काळू-बाळूचा तमाशा बघण्यासाठी साठ वर्षांपूर्वी ग्रामीण भागातले लोक बैलगाड्यातून येत. प्रेक्षकांचे उदंड प्रेम आणि नावलौकिक त्यांना मिळाला. रंगमंचावर राजाची भूमिका करणारे हे अभिजात कलावंत होते. आपल्या सह कलाकारांचेही ते पोशिंदे होते.
- लोकप्रियतेच्या शिखरावर असतानाही त्यांनी लोककलेची निष्ठेने सेवा केली. पैशाचा विचार कधीच केला नाही. अनेक सामाजिक संस्था, शाळा, महाविद्यालयांच्या मदतीसाठीही त्यांच्या तमाशाचे शेकडो प्रयोग झाले होते. तमाशात हजरजबाबी असलेल्या काळू-बाळूंनी आर्थिक विपन्नावस्थेतही कधी, कुणाकडे मदतीचा हात पसरला नाही.
- पन्नास वर्षे लोकनाट्य- रंगमंचाची सेवा केल्यावर त्यांनी तमाशाचा निरोप घेतला आणि कवलापूरच्या चंद्रमौळी घरात राहून शेतीवर उदरनिर्वाह केला.
- भाऊ फक्कड, बाबूराव पुणेकर या वगनाट्य लेखकांचे पन्नासच्या वर वग त्यांनी आपल्या फडाद्वारे लाखो प्रेक्षकांच्यासमोर सादर केले. अनेक सामाजिक, राजकीय, धार्मिक विषयावरची वगनाट्ये त्यांनी प्रभावीपणे सादर केली होती. 1995 मध्ये बारामतीत झालेल्या अमृत महोत्सवी नाट्य संमेलनात या दोघांचा मोरोपंत पिंगळे पुरस्काराने गौरव झाला होता. राज्य सरकारच्या सांस्कृतिक विभागानेही त्यांचा सन्मान केला होता. अखिल भारतीय संगीत नाटक अकादमी, पुणे महापालिका यासह अनेक संस्थांनी त्यांच्या तमाशा कलेच्या सेवेचा सन्मान केला होता.
- कवलापूरच्या त्यांच्या घरात या सन्मान चिन्हांचा ढिग होता. आपल्या अपार भाषाचातुर्याच्या बळावर मराठी माणसाला अर्ध शतक हसवणारा हा कलाकार हरपल्याने महाराष्ट्राच्या तमाशा क्षेत्राची सर्वार्थाने हानी झाली.
- लहू खाडे यांचा मृत्यू 16 मे 2011 रोजी तर अंकुश खाडे यांचा मृत्यू 7 जुलै, 2011 रोजी झाला.
